1

Породивши на світ каліку, станеш калікою сама. Чи полощеш на воді пелюшки, чи топиш у печі, чи вишиваєш — голова ніколи не спочиває. А за рік чи два все вигорить усередині, і ходиш по землі, мов ударена громом: кора ще ціла, а тіла вже давно нема.

Так і Нинила. Як вона ступає і чим вона дише?

А була ж на всю околицю дівка, навіть з портфелями сватались. Та коли вийшла за тихого, мов промокатка, бухгалтера, парубки в селі показилися. І коси реп’яхами їй закидали, і вікна глиною заливали. А що вже бідному бухгалтерові було! Та відлюдько не скаржився. Бувало, на велосипеді прискочить у поле, подивиться на неї здалеку — і знову в контору. Увечері ж тулив її до себе і, коли вона засинала, тихенько сідав за стіл і малював квіти. А то ще її поміж квітами і дітьми. Вранці Нинила сердилася і раділа: горілки не пив і в ручки ні з ким не брався, а що чудний і всей гас за ніч випалив — так, видно, Бог його таким поставив.

Якось парубота ради жарту послала до нього чоловіка з далекого села. Той утупився, на рахівницю обіперся й стримить.

— Ви у справі до мене чи як?

— У справі, в справі. У такій справі, що завтра на район поїдемо.

— По що?

— Недостача велика, от по що.

Коли Нинила ввечері прибігла з ланки й одчинила двері, чоботи трохи не вдарили її межи очі. Під сволоком висів її чоловік.

Вона й сама не знала, але Петько в ній уже був, і в ньому так щеміло манісіньке, з мачину, життя, коли рядили його батька і коли виносили з хати. І коли Нинила над ямою рвала хустку і мліла, Петько був з нею і, не побачивши живого світу, вже хотів померти. Саме тоді і вступила в нього мара, щоб забрати до батька. Вона смикнула його до себе, і тії миті Нинилу струсило. Вдова затихла, звела голову, і похорон з нею затих, тільки півча голосила так страшно і так високо, мов усіх піднімала до неба.

Нинила вже зрозуміла чи здогадалася, але тримати себе не змогла. І другого дня, і на дев’ятинах, коли невільна чоловікова душа поверталася додому, вона чула, як щось шаркало в сінях, як хлюпала вода у відрі, як дихала занавіска біля полу. Металася по хаті, гукаючи його. Вона могла б забожитися, що хтось колихав лампадку під іконами і хтось гладив її по голові, коли святешні сорочки покійного качала і розвішувала по хаті.

Якби місяць не звив гніздечко на її шибці, то, може, вона б і не прокинулась тієї ночі, але ріжок прикро дивився їй в обличчя і будив. Усе тіло кричало від болю. Тоді Нинила обхопила себе руками і простогнала: "Синочку, не віддам!"

Найбільше Нинила боялася вечорів, бо, коли темніло, однолапі викрутні виляли хвостами по кутках, клацали зубами, пирхали, дерлися на стелю. Вона не гасила лампу: то жлуктила рядна, то плела з лози колиску. Одного разу взялася перекладати манаття в старій скрині, шукала ситцю на сорочечки. Вона майже дісталася до дна, коли під руку потрапила паперова дудка. То була чудна картина: велике розлоге дерево, а по ньому яблука не яблука, а мов зім’яті обличчя. Нинила не зводила очей. Їй здавалося, що обличчя ворушаться і говорять. Вона хутко згорнула папір і поклала в скриню, зверху напхала ганчір’я. Коли вже засинала, почувся гомін від скрині.

Вранці, схопивши окраєць, побігла в поле. Нахилятися до рядків було важко, не постигала за дівчатами і плакала. Петько теж сумував з нею, ворушився, мов хотів сказати щось лагідне, і тоді Нинила всміхалася.

Двері в сіни вона не зачиняла, бо щоразу вискали і лякали її. Переступивши поріг, одразу слухала скриню. Хто ТЕ малював? Може, покійний? Виймала з-під манаття картину, розгортала на долівці, довго і невідривно дивилася на неї. Художник поспішав, бо фарба розтеклася, і здавалося, що обличчя плачуть. Такі зім’яті, такі стражденні обличчя! Де вона їх бачила? Деякі нагадують односельців. Але чому вони не зводять з неї очей? Може, вона збожеволіла?

Похапцем згортала картину і ховала. Але тільки зачиняла скриню, на дні щось бурхало, гомоніло і скиглило. Лишала блимавку до ранку. Прокидалась, виймала дудку і знову розглядала при каганці.

Що ти хотів цим сказати?

Як мені з цим бути?

Комусь похвалитися? А що про неї казатимуть? Ворожка, бісівка, і спишуть на неї всі біди.

Обличчя справді ворушилися і дивились на неї. Чим довше вона так стояла, тим глибше входила в неї тривога.

Навіщо ти це зробив?

Страх переповнював її. В якусь мить Нинила відчула, що вона не сама. У хаті хтось був. Оглянулася і вжахнулась. На стіні лежала величезна тінь дерева облич.

Тоді вона згорнула картину, схопила в сінях лопату і пішла долиною, через бурчак, піднялася на гору. Викопала яму і поховала картину.

Гора з того часу почала всихати.

А Нинила породила каліку, і стала калікою сама.

2

Нема в селі кращого посагу, як у Ганни Шовкової. Там добра — в царську скриню не влізе. І хата в неї така, що лизнути хочеться. Хоч Ганні сорок три минуло, а хвіртка не зачиняється. Однак Ганна лише сміхом заллється:

— Та вже стільки на мою долю Петрів!

Одного Петра любила, за трьома іншими заміжжю була, та, видно, щастя її попливло за купальським вінком і потонуло. А може, вона сама його втопила, бо ж на річці росла. Як скочить, бувало, з берега, а сама тонка, висока, мов хворостина, так і йде наввимашки по воді, а коса за нею тільки постигає. Хлопці ловили її за ту косу, а ближче підпливати боялися. Ганна пірнала далеко і глибоко, в пічурки, туди, де колись водяний млин стояв. Утопленики часом хапали її і тягли за собою, а тільки вона якось випрошувалась і вимолювалася в них і поверталася завше.

Навчатися їй після школи ні за ким було — батьки померли рано, отож лишилася Ганна при своїй ріці, при своїй хаті, при тих рушниках, що всі тополі б завішала, і тих простирадлах, що всю леваду заслала б. Гуляти не гуляє, а задурить якийсь голову — бовтюх за нього заміж, розписалися і розбіглися. Знов Ганна дівка. Ходить на гірку мамину ферму, дратує дівчат фартухами квітчастими і хустками високими, кленуть її, трохи не вилами колють. А літечка минають. Прийняла б, Ганно, он того а чи того, хазяйновитий мужчина, змиряйся і живи. Та до дідька їх! Мене тільки Петько Ряска ще й не сватав.

А Петько Ряска — то тітки Нинили син, горбатий зроду і вже років десять ногами не ходить. Як ще Ганна маленькою була, вони трохи дружили, та яка може бути дружба між дівчам-семилітком і калікою

парубком? Він їй малювати показував, вишивати вчив. А вона, бувало, як заведеться танцювати! То тітка Нинила й скаже Ганниній матері:

— Ой, як мій Петько на вашу Гальку дивиться! Нещасна вона дитина.

А потім школа забрала дівчину і повела її між товаришки, так що з Петьком вона майже не бачилася. Почує, що Ряска захворів, то кисличок понесе або вареників з маком, та й годі. Петько ж, бувало, з-за ліси чи з-за дерева за нею дивиться-дивиться, мов од стежки одриває. А то ще малюнки у дворі розкидає по траві і чекає, що вона йтиме і похвалить. Малював більше ріку і дерева, бо й вона те любила.

І ось Петько Ряска помер. Це сталося на Великдень. Трунку поставили на веранді і поклали його обличчям до ріки, де не встигло спалахнути латаття. А то б він востаннє дивився на ватри по всій воді і на сирітку-пташку, що блукала б між тими ватрами. Жінки і дівчата летіли б до верби з білизною, а чоловіки б усідалися на човнах і гудили політику, мов нічого немає на світі важливішого за політику.

Ні, цього вже не побачить Петько Ряска. Коли Ганна прийшла, трунку вже поставили на веранді і поклали його обличчям до ріки. Сонце кривавим пролежнем сочилося на занавіску. Хотіла одхилити покривало і глянути на його обличчя, але тітка Нинила не дала. Тоді Ганна притулилася до дверей. Їй увижалося, що Петько веде її показувати своїх кроликів, ступає важко, мов кожного разу падає: човпи-човп, човпи-човп, ось він подає їй полинину і каже: "Укинь їм, не бійся, вони не дряпаються!" Бачила, як він носить у хату воду, наливає всі чавуни і макітерки, як мати на нього гримає: "Доки б ти пірав?"

А ще Ганні раптом прийшло в памку, як вона колись перестріла Петька (сьоме літо їй лиш минуло) і наказала:

— Покажи мені свою гору!

— Та ні.

— Тоді ти мені не друг.

І ось він розстібає сорочку, пальці йому тремтять, ґудзики не знаходяться. Він стоїть перед нею маленький, сіро-жовтий, з величезним горбом, який втягає його в себе, мов хоче проковтнути.

Ховали пополудні.

А за тиждень Ганна їхала на курорт і найняла чоловіка, щоб приправив до поїзда. Така слизота стояла, що якби не курча та не горілка, то не бачити б їй залізниці, як калош у сільмазі. Водій матюкався і злився, кляв машину, зрештою вибралися на рівне, за село, і тут вискочила на дорогу тітка Нинила, впала на дверцята.

— Ой, Божечку, це ти, Ганно? Прости мені. Прости й послухай. Скільки ночей сниться, що приходить Петько. Мов приходить і каже: "Передайте, мамо, білу сорочку і хлібину. Я вінчаться буду". Мов питаю: "А як же передати, синочку?" А він: "Вийдіть за село і першою машиною, яка трапиться". А тому прошу тебе, Ганно, не відмовся, візьми, бо я вже тут намерзлася.

3

Гасає Нинила по селу, худа і гостра, мов тирка. Добре, що радівів багато, вона раз по раз і гукає:

— Науме, ти сіно викосив?

А їй у відповідь:

— Шоста година десять хвилин за київським часом.

Вона ще:

— Федосько, доки б ти вилежувалась?

А воно:

— Рівень радіації на поверхні ґрунту не перевищує норми.

Нинила махає рукою і завертає до Ганниної хати. Хата біла-білісінька, мов яєчко. Перед порогом жоржини цвітуть, високі та пишні, і цідилок на бузі теліпається. Як Ганна покинула, так і висить.

Бачиш, дівчино, які діла. Ти на курорт поїхала і не повернулася, я й досі про той гостинець не знаю, а тут Чорнобиль підтаскався — ніхто тебе дуже й не шукав. Село десь на степи перекинулось, живуть, мов татари. Ні ліску, ні річки, напевне, коров’ячі ратички гризуть. Нічого, Ганно, ми ще побачимо, як вони звідти дратимуть.

У Ганниній хаті все аж сміється. Тільки рушник на іконах теліпається сумний-пресумний: "Під хрестом моя могила, на хресті моя любов".

Баба Нинила посиділа біля столу, схрестивши руки, які могла б уже схрестити на грудях, поцілувала Ганнину карточку в портреті, ввімкнула радіо. Хай грає, хай пустку розгонить. І пішла. Треба ще дві грядки прополоти, бур’ян у дворах вижати. Господи, все село на одну душу покинули! А що, якби Нинила померла або теж з глузду поїхала? При згадці про смерть вона зупинилася, постояла, мов щось забула, і повернула на кладовище.

Сухорукі деревця обабіч стежки тихо пропускали її вперед. Усіх, хто тут, вона знала, а мо’, хто й давніше жив, але теж своя людина була, хай царствує. Хати вона понасипала високі, дерном обіклала, квіток натикала. А це ось її сімейство.

— Здрастуйте, хлопці! Давно вже матір виглядаєте? Так я ж тепер скрізь сама — і бригадир, і голова, і полільниця, й сільрада. Доки всі не повернуться. Хай у них серце розтрепехається. Ото, як прискачуть!

Іздалеку загула машина. Нинила розпросталася, прислухалась, потім вийшла на дорогу. Якби вона могла на себе глянути, то перелякалася б — обличчя червоне й лускувате, мов раковиння, сиві коси розповстрялися по плечах.

"Бобик" зняв таку куряву, що вона спочатку потонула, а потім поволі випливла. Ті вже гукали:

— Бабо Нинило! Бабо Нинило!

— Та осьдечки я, чого вам.

— А ми думали, що ви вже вмерли. Хліба треба?

— Та нащо мені той хліб, картоплі повно. Або давай.

— Скоро пенсію привезем і лікарня прибуде. А ви не передумали? За десять верст живої душі немає.

— Брешеш.

— Чого б я брехав. Он хай скаже.

Той, що за кермом, покивав головою.

Нинила взяла хліб і пішла, потім зупинилася, боса, обтріпана, мов осика після бурі, і сказала:

— А як там усі? Скоро повернуться?

— Бабо, та ви що, очманіли?

Той, що збоку сидів, ледве випхався в дверцята. От лиховище, в свою шкуру не втовпиться! Нинила якусь мить дивилася на нього, а потім поклала хліб на спорищі і, стиснувши гострі кулаки, пішла на нього. Ще мить — і вгризлася б зубами або кулаками посікла. Але той легко штовхнув бабу, і вона перекинулась на узбіччя.

— Очманіла тут… Дурепа стара.

Вона знов потонула в куряві.

Ох, думала — всі сльози виплакала. А їй ще тужити і тужити, бо розуму нема. Кого вона питає, кого слухає?

Того дня з хати не виходила. Дарма її коза під вікном кликала. Лежала на голій полозі і все перебирала, мов стручечки у решеті. Чого вона була така скажена? Всю роботу на світі хотіла переробить. Чого вона Петька не жаліла? Нанесуть їй, бувало, дітей з усього села — те молока дасть, те борошенця у ворочку, то вона біля чужих щебече, а Петько цілий день сидить у візку та на неї дивиться. Пізніш, пізніш до тебе підійду. І не підходила. Чужі діти повиростали й розбіглися, а він маленьким лишився. І все їй ніколи було з ним побути — то ланка, то свій город.

А одного разу вона його побила так, що спух. Прибіжить на обід — немає Петька. Другий день — немає. А по селу вже хихикати стали — сидить біля школи, Гальку визирає, а потім книжки їй підносить. Нинила виламала гілку і пішла на нього. Справді, сидить. За що ж їй така кара?

— Подивися на себе, каліко, тобі скоро двадцять, а їй тільки сьоме літо пішло. Що ти взяв собі в голову? Не страми мене перед людьми!

Скільки тягла додому, стільки й полоскала. До цурки лозину збила.

Правду кажуть, не жалій чужих, доки свого не пожалієш. Вона цього не знала. Вона це збагнула тільки тоді, коли на Великдень він покликав її, сліпав очима по хаті, доки ближче не підійшла.

— Мамо.

— Що тобі?

— Мамо.

— Не журися, зима вже минула. Ось потепліє, підладимо візок, і я поправлю тебе на берег. Вода там розлилася. У нас по городу щучки грають. З палець завтовшки. Не віриш? І латаття скоро зацвіте.

Вона говорила й говорила, а він уже дивився на неї з такого далеку, що туди ні сонце не досвітить, ні дощ не долетить.

Щось із Нинилою зробилося — наче пил з усіх світлиць осів їй на плечі. Радіва вже мовчали, марно вона бігала по хатах і крутила приймачі. Перший жовтий листок звідкись упав їй на груди. А коли пролітав перший сніг, знову приїхали ті. Вона добрала на городі картоплю. Ті побачили лопату і почали гукати.

— Головне, заштовхуй її в машину. А приїдемо — там розберемося.

Нинила стояла в погрібнику і все чула. Тихо ступила на драбину і прикрилася лядою.